

ULUSLARARASI İMAM EŞ'ARÎ VE EŞ'ARİLİK SEMPOZYUMU

21-23 Eylül 2014, Siirt

FADIL AYĞAN

YRD. DOÇ. DR.

Yöntem ve temel esasları bakımından bir disiplin olarak kelim ilminin kurucusu olan Mutezile ile Ehl-i Hadis'in öncülüğünü yaptığı Selefîyye arasında bir metodoloji geliştiren Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, İslam düşünce tarihinde uzun bir dönem ve geniş bir coğrafyada etkili olmuş bir şahsiyettir. Önceki mezhebi Mutezile'den taşıdığı gelenek ile selef düşüncesini sentezleyerek geliştirdiği yöntem, kendisine nispet edilen ve Matüridiyye ile birlikte iki büyük sünnî ekolden birini teşkil eden Eş'ariyye mezhebinin kuruluşunu sağlamıştır. Eş'ariyye mezhebi'nin kuruluşu İmam Eş'arî'den sonra Bakillânî, İbn Fûrek ve Ebu İshak el-İsferâyinî ile tamamlanmış akabinde İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî ve Gazzâlî gibi

alimlerle temsil edilerek başta Nizamiye olmak üzere medreselerde temel itikadî ekol olmuş ve geniş bir alana yayılmıştır. Ekolün etkin ismi olan Gazzâlî'nin felsefeyle tanışıp buna yönelik eleştiriler geliştirmesi sürecinden sonra Eş'arî düşünce ile felsefe arasında sentezci bir yöntem geliştirilmiştir. Felsefi kelimeler olarak adlandırılan bu yöntemle birlikte müteahhirün dönemi başlamıştır. Bu dönemde Şehristânî, Fahreddin Râzî, Seyfeddin Amidî, Beydâvî, Adudiddîn el-İcî gibi alimler felsefi kelimeler yöntemiyle eserler kaleme almış ve bunun sonucunda Eş'arilik ilim dünyasında bütünüyle bir hakimiyet kurmuştur. Bu, aynı zamanda İslam felsefesinin de kavramlar ve tartışmalarıyla devam ettirdiği bir dönem olmuştur. Bunun akabinde tahkik ve şerh dönemi olarak adlandırılan süreçte Teftazânî, Cürçânî ve Devvânî gibi alimler felsefi kelimeler kültürünün taşıyıcısı olmuş ve tahkik yöntemiyle eserler kaleme almışlardır. Bugün önemli bir çalışma alanı olarak araştırmacıları bekleyen Osmanlı düşünce geleneğinde, Eş'arî metinler, şerh ve haşiyelerle yorumlanarak söz konusu döneme taşınmıştır. Böylelikle yaklaşık bin yıllık bir süreçte Eş'arî düşünce hakim bir inanç sistemi olarak varlık göstermiştir.

XIX. yüzyılda hararetle bir şekilde ele alınan İslam dünyasının geri kalma problemi ve çözümü tartışmalarında Eş'arilik gündemin merkezinde yer almıştır. Özellikle modern dönemde, İslam düşüncesinin duraklama ve geri kalmasında başta Tanrı tasavvuru, kader anlayışı olmak üzere Eş'arî düşüncenin önemli bir rol oynadığı temel bir tez olmuştur. Bunun yanı sıra klasik selefi yaklaşım gibi modern selefi anlayışlar da Eş'arî inanç sistemini bidat kategorisinde değerlendirerek şiddetli eleştiriler yöneltmişlerdir. Buna karşın, mezhep taassubu ve çatışmaları sebebiyle ve aşırı savunmacı bir anlayışla Eş'arî düşünce, Ehl-i Sünnet'in muhafızı olarak değerlendirilmiş ve kurtuluşun yegane kaynağı olarak benimsenmiştir.

İslam düşünce tarihinde asırlarca yer edinmiş bir inanç ekolünün aşırı savunmacı veya yüzeysel eleştiriye dayalı indirgemeci değerlendirmelerden uzak, objektif, bilimsel ve akademik düzlemde incelenmesi, tartışılması ve verilerinin ilmî dünyaya sunulması önemli bir ihtiyaç haline gelmişti. Bu bağlamda Kültür bakanlığı ve Siirt Valiliğinin desteğiyle Siirt Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi tarafından 21-23 Eylül 2014 tarihleri arasında düzenlenen “Uluslararası İmam Eş’arî ve Eş’arilik Sempozyumu” ile Eş’ariliğin bilimsel bir etkinlikle tartışılması konusunda bir adım atılmış oldu.

Düzenleme Kurulu Başkanlığını Fakülte Dekanı Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI, Koordinatörlüğünü Yrd. Doç. Dr. Fadıl AYĞAN’ın üstlendiği sempozyum, Siirt Üniversitesi Kezer Yerleşkesinde üç salonda gerçekleştirildi. Türkiye’den başta kelimciler olmak üzere bir çok ilim adamı ve Amerika, Kanada, Fas, Cezayir, Ürdün, Suriye, Lübnan, Tunus, Katar, Irak ülkelerinden toplam 97 akademisyen sempozyuma iştirak etti. Tebliğler üç dilde karşılıklı simültane tercüme edildi.

Sempozyum, 21 Eylül günü İmam Eş’arî salonunda yapılan açılış programıyla başladı. Açılış programında Siirt İlahiyat Fakültesi’ni temsilen Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma ve akabinde katılımcılardan Prof. Dr. Şerafettin Gölcük birer selamlama konuşması yaptılar. Ardından Düzenleme Kurulu adına Prof. Dr. Cemalettin Erdemci ile Siirt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Murat Erman, Prof. Dr. Yasin Aktay ve Siirt Valisi Mustafa Tutulmaz konuşmalarını yaptılar. Prof. Dr. Cemalettin Erdemci, Eş’ariliğin ulusal ve uluslararası düzlemde bilimsel bir faaliyette tartışılması konusunda bu sempozyumun öncülük ettiğini vurguladı ve konuşmasında akademyanın gelenekle ilişkisi hakkında değerlendirmelerde bulundu. Prof. Dr. Yasin Aktay, kelamın siyasetle olan ilişkisine değindi ve insanın Tanrı tasavvuru ve irade anlayışının tüm hayatını etkilediğini ve bunun esasında siyasî bir duruş anlamına geldiğini vurguladı. “Zira dünyayı değiştirme iddiasının teolojik bir yönü vardır. Çünkü İslam, Mekke’de ortaya çıkan bir din ve o dine inanan bir topluluğun bütün dünyayı değiştirmiş olduğuna dair bir büyük başarının hikyesidir. Kendine ve Allah’a inancın bir hikyesidir” sözlerini dile getirdi.

Açılış konuşmalarından sonra oturumlara geçilerek Prof. Dr. M. Saim Yeprem’in başkanlığında açılış oturumu gerçekleştirildi. Bu oturumda Kentucky Üniversitesinden Prof. Oliver Leaman “İbn Rushd Attack on the Ash’ariyya: an Assesment” başlıklı bildirisini sundu. Leaman, İbn Rüşd’ün başta *el-Keş’an menabici’l-edille* eserinden hareketle Eş’arî kelam sistemine

yönelik eleştirilerini değerlendirdi. Prof Dr. Mehmet Evkuran, “Eş’arî Kelam Sisteminin Teolojik Temelleri Üzerine-Deizm Bağlamında Bir Tartışma” isimli tebliğinde Eş’arî Tanrı tasavvuru ve bunun yansımaları hakkında değerlendirmelerde bulundu. O, Tanrı-insan ve Tanrı-evren ilişkisine dair tasavvurların, insanın kültürel ve dinî yaşamının tümüne tesir ettiğini vurguladı. Bu bağlamda Eş’ariliğin aşırı yüceltmeci Tanrı tasavvurunun ve O’nun mutlak hükümlerine yapılan aşırı vurgunun, insanı değersiz kılan ve hiçleştiren bir yönünün olduğunu, dolayısıyla pek çok teolojik probleme kapı araladığını dile getirdi. Prof Dr. Hüseyin Aydın “Güncel Tartışmalar Bağlamında Eş’arî’ye ve Eş’ariliğe Yönetilen Eleştirilerin Değerlendirilmesi” adlı bildirisinde, modern araştırmalarda Eş’ariliğe yönelik eleştirileri hem içerik hem de usul açısından değerlendirdi. Eş’arî’nin ve Eş’ariliğin mezhep çatışmaları ekseninde taraflı bir şekilde değerlendirildiğini ve haksız bir takım eleştirilere maruz kaldığını vurguladı. Bu bağlamda özellikle Eş’arî’nin düşünce sisteminin bilimsel ve objektif bir şekilde tekrar ele alınmasının önemini dile getirdi. Beyrut Global Üniversitesinden Dr. Ahmed Bleik, “المنهجية العلمية في فكر الامام الاشعري” adlı bildirisinde Eş’arî’nin düşünce sisteminde ilmî yöntemi ele aldı.

Açılış oturumundan sonraki oturumlar eş zamanlı olarak üç salonda gerçekleştirildi. Birinci oturumda genel olarak Eş’ariliğe yönelik eleştiriler ve Eş’arilik tasavvuru konusundaki tebliğler yer aldı. Eş’arî salonunda Prof. Dr. Metin Yurdağür’ün başkanlığını yaptığı oturumda Prof. Dr. Metin Özdemir, “Eş’arî Kelam Sistemine Eleştirel Bir Yaklaşım” başlıklı tebliğinde Eş’arî kelam sisteminin dinî, aklî ve felsefî temellerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, bu düşünce sistemine bütüncül eleştiriler yöneltti. Özdemir, Eş’arilerin kelam sistemini oluşturan ilâhî ilim, ilâhî kudret ve ilâhî irade kavramlarını ele alarak eleştirilerini bunlardan hareketle sistemin kendisine yoğunlaştırdı. Eş’arilerin kelamî sistemlerinin temel dayanaklarını oluştururken akıl ve nakilden çıkarılan burhan yönteminden ziyade cedel ve diyalektik dayalı tartışma yöntemlerine başvurduklarına değindi. Dr. Ahmed İsmail “الاشاعرة في ميزان النقد” adlı tebliğinde İbn Teymiyye merkezli olmak üzere Eş’ariliğe yönetilen eleştirileri değer-

lendirdi. Tunus Sfax Üniversitesinden Dr. Riyadh Miladi “الذات الإلهية والصفات” başlıklı tebliğinde Eş’arî düşüncede zat-sıfat ilişkisi ve bunun İslamî ilimlere etkilerinden söz etti. Gazzâlî salonunda Prof. Dr. Ahmet Erkol’un başkanlığında yürütülen oturumda Doç. Dr. Hamdi Gündoğar, “Eş’ariliğin İnsan Fiilleri ve Kesb Teorisine Klasik ve Modern Dönemde Yapılan Bazı Eleştiriler”, Doç.Dr. Murat Serdar, “İbn Hazm’ın Eş’ari Kelamına Yönelik Eleştirileri” başlıklı tebliğlerini sundular. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Keskin “İmam Eş’arî ve Mezhebi Hakkındaki Galatı Meşhurlar Üzerine Bir İnceleme” adlı tebliğinde İmam Eş’arî ve mezhebi hakkında genel kabul görmüş bazı tezlerin esasında bir yanılısamadan ibaret olduğu, bu tezlerin objektif ve bilimsel kriterlerle değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Tebliğde Eş’arî’nin Ahmed b. Hanbel’in mezhebine tabi olduğu ve teklîf-i mâ lâ yutak konusundaki görüşüne ilişkin tezlerin bir kabulden ibaret olduğu ispat edilmeye çalışıldı. Dr. Mehmet Ulukütük “Çağdaş İslam Düşüncesinin Eş’arî ve Eş’arilik Algısı: Gelenek-Modern Kategorisinin İnşa Ettiği Self-Oryantalizasyon İnşası” başlıklı bildirisinde, çağdaş İslam düşüncesinin oryantalist bir bakışla Eş’arî tasavvuru ürettiğini ve Batı düşüncesinin kavramları olan rasyonalite, özgürlük ve sekülerlikten hareketle eleştirilerin odağı olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Tebliğde çağdaş İslam düşünürlerinden Nasr Hamid Ebu Zeyd, Câbirî ve Hasan Hanefi gibi ilim adamlarından örneklemeler yapılarak tez ispat edilmeye çalışılmıştır. Yine bu oturumda Fahreddin Râzî salonunda Yrd. Doç. Dr. Ömer Bozkurt “Zat Sıfat İlişkisi Konusunda İbn Rüşd’ün Eş’arilere Yönelik Eleştirileri”, Yrd. Doç.Dr. Veysi Ünverdi, “Eş’arinin Kesb Teorisinin Eleştirisi: Kâdî Abdulcebbar Örneği” ve Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Okumuş “Eş’ariliğin Ezeli Yazgı Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler” başlıklı tebliğlerinde, gerek klasik dönemde gerekse modern dönemde Eş’ariliğe yönelik eleştirel konulara temas ettiler.

Sempozyumun ikinci oturumunda Eş’arî salonunda Prof. Dr. Şerafettin Gölcük’ün başkanlığında İmam Eş’arî hakkında Arap ülkelerinden gelen akademisyenler şu tebliğleri sundular: Beyrut Global Üniversitesinden Dr.

Abdurrahman ‘Ammash”الأشعري من عصر السلف إلى اليوم”, Tunus Üniversitesi’nden Dr. Muhammed Hamza, “أبو الحسن الأشعري في كتب التراجم: بحث في مكونات”, “الصورة وفي وظائفها”, Irak Zaho Üniversitesi’nden Dr. Muhammed Zeki Molla Hüseyin el-Bervârî, “البيئة التي نشأ فيها الإمام الأشعري مصادر ونظام الكلام عنده”. Aynı saatlerde Gazzâlî salonunda ise Prof. Dr. Yahya Michot’un başkanlığında Eş’arilikle mantık ve felsefe ilişkisi ağırlıklı bir oturum gerçekleştirildi. Burada Prof. Dr. İbrahim Çapak “Eş’arî Gelenekte Mantık” ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Güç “Şartlı Kıyasların Eş’arî Düşüncede Kullanımı” başlıklı bildirilerle Eş’arî kelam sisteminde klasik mantığın kullanımı hakkında değerlendirmelerde bulundular. Doç. Dr. Recep Alpyağlı, “Eş’arî Atomculuğu: Bilginin İslamlaştırılması Açısından Bir Değerlendirme” adlı tebliğinde “Bilginin İslamlaştırılması” meselesinin erken dönemlerde gündeme geldiğini belirterek, tevhidi ilim anlayışıyla Eş’arî atomculuğu arasındaki ilişkiye değindi ve bunun günümüz fizik anlayışıyla değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Doç. Dr. Şamil Öçal “Eş’arilik ve Eşyanın Doğası” bildirisinde Eş’arî düşüncenin doğa anlayışı ve bunun teolojik sistemle ilişkisini ele aldı. Fahreddin Râzî salonunda ise Doç.Dr. Fethi Kerim Kazanç “İlk Dönem Eş’arî Kelâm Sisteminde Bilgi Sorunu” ve Yrd. Doç.Dr. Mustafa Bozkurt, “Eş’arî ve Kâdî Abdulcebbar’ın Teklif Konusundaki Görüşlerinin Mukayesesi” başlıklı tebliğlerini sundular.

Sempozyumun üçüncü oturumu da aynı şekilde üç salonda gerçekleşti. Bu oturumda Dr. Mahmud Mısıri “قضية الوجود بين نظر الأشاعرة ونظرة الصوفية” başlıklı bildirisinde Eş’arî ve tasavvufî düşüncenin varlık anlayışını karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tuttu. Molla Salih Ekinci “مسألة الكسب وخلق أفعال العباد” adlı bildirisinde insan fiilleri ve kesb konusunu Eş’arî perspektifiyle değerlendirdi. Dr. Muhammed Adnan Derviş, “الشفاعة في مدرسة الإمام الأشعري” başlıklı tebliğinde Eş’arî mezhebinin şefaath anlayışını ele aldı. Aynı oturumda Gazzâlî salonunda ise şu bildiriler sunuldu: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ceylan, “İmam Eş’arî’de Hüsün-Kubuh Problemi”, Yrd. Doç. Dr. Hacer Şahinalp, “Göklerin Mutlak Tanrısı’ndan Yerin Mutlak Kralına: Eş’ariyye’nin Teolojik Serüveni” ve Arş. Gör. Metin Yıldız, “İbn Asakir’in Eş’ari Savunusu”. Fahreddin Râzî salonunda Prof. Dr. Özcan Taşçı’nın yö-

nettği oturumda Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Barlak, sistem içi tutarlılık bağlamında Eş'arilikte nübüvvete dair vehbîlik anlayışlarını değerlendirdi. Yrd. Doç. Dr. Fikret Soyal, Eş'arî gelenekte Hıristiyan Tanrı tasavvuruna yönelik eleştirileri ele aldı. Arş. Gör. Hayrettin Nebi Güdekli, Eş'arî kelimada süreklilik problemini inceledi.

22 Eylül Pazartesi günkü dördüncü oturumda Eş'arî salonunda Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün'ün başkanlığında Eş'arî ve Eş'ariliğin felsefi gelenekle karşılaştırılmasını içeren tebliğler sunuldu. Prof. Dr. Yahya Michot, "Al Ash'ari's Influence Between Avicenna and Ibn Taymiyya" adlı bildirisinde Tanrı'nın mutlak kadir ve yaratıcı olması, insan fiillerinin yaratılması gibi bazı kelimâ problemlerden hareketle Eş'arî'nin fikirlerinin İbn Sîna ve İbn Teymiyye'ye etkisini değerlendirdi. Yrd. Doç. Dr. Yunus Cengiz, "Nefs Çözümlemesi Açısından Fahreddin Râzî'nin İbn Sînâ ile İlişkisi" başlıklı tebliğinde nefis meselesi bağlamında Râzî ile İbn Sînâ arasındaki farklı varlık telakkilerini inceledi. Nefs konusunda Râzî ile İbn Sînâ arasında, problem ve terminoloji olarak bir etkileşiminden söz ettiği gibi iki düşünürün meselede derinlikli farklılıklarını da vurguladı. McGill Üniversitesinden Davlat Dadikhuda "Avicenna Comparison with the Ash'ari and the Doctrine of Divine Simplicity" adlı tebliğinde Tanrının basitliği bağlamında Eş'arî ile İbn Sînâ arasında karşılaştırmalı bir incelemede bulundu. O, Gazzâlî'nin *Tehafüt*'teki Tanrı'nın varlığı ve mahiyetine ilişkin eleştirilerinden yola çıkarak zât-sıfat ilişkisi konusunda karşılaştırmalar yaptı. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bülgen "Continuous Creation: From Kâlam Atomism to Contemporary Cosmology" başlıklı bildirisinde, okazyonalizm dolayısıyla yaratmanın devamlılığı düşüncesini, Eş'ariliğin ayırıcı özelliklerinden olan atomculuk ve çağdaş kozmoloji açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirdi. Bu oturumun diğer salonunda Prof. Dr. Hatice Arpaguş "Gazzâlî'nin Eş'ariliğe Katkısı" nı kelimâ meselelerden hareketle ve tarihsel perspektifle ele aldı. Yrd. Doç. Dr. İbrahim Özdemir, "Eş'ariler'de Kelamî Ta'lîl" adlı tebliğinde Eş'ariler açısından Allah'ın fiillerinde illet ve hikmet konusunu inceledi. O, Mutezile ile mukayeseler yaparak İlâhî fiillerin ta'lili konusunda Eş'arî düşüncüyü değerlendirdi ve Eş'arilerin ta'lili bütün boyutlarıyla

reddettiğine dair algının yanlışlığına değindi. Yine bu oturumda Fahreddin Râzî salonunda Yrd. Doç. Dr. Zübeyir Bulut başkanlığında Eş'arilik-Fıkıh ilişkisi ağırlıklı bir oturum gerçekleştirildi. Yrd. Doç. Dr. Adnan Memduhoğlu, "Usul-i Fıkıh Açısından Husun-Kubuh" başlıklı tebliğinde kelimî bir problemin usul eserlerinde ele alınışını değerlendirdi. Yrd. Doç. Dr. Said Nuri Akgündüz "İmam Eş'arî'nin Makalatü'l-İslamiyyin Adlı Eserinde Fikhî İhtilaflar", Arş. Gör. Davut Eşit "Eş'ariliğin Fikhî Mezheplerdeki Temsiliyeti" ve Hamit Sevgili, "İmam Eş'arî'nin Usul-i Fıkıh Konusundaki Görüşleri" tebliğleriyle İmam Eş'arî ve Eş'ariliğin fıkıh-fıkıh usulü ile ilişkisini değerlendirdiler.

Sempozyumun beşinci oturumu, İmam Eş'arî salonunda Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez'in başkanlığında yürütüldü. Tunus Sfax Üniversitesinden Dr. Hammadı Dhouib, "أبو الحسن الأشعري والأشاعرة بين التقليد والتحديد في أصول الفقه" başlıklı tebliğinde İmam Eş'arî ve Eş'arilikte tecdid ve taklid kavramlarını Usul-i fıkıh açısından değerlendirdi. Irak Zaho Üniversitesinden Dr. Nuri Abdurrahman İbrahim "العقيدة الأشعرية عقدة أهل السنة والجماعة" ve Cezair'den Dr. Naci Shannuf, "دور الأشاعرة في التوازن العقدي والفقه في نظام الحكم السياسي في منطقة المغرب الإسلامي, دراسة وصفية تحليلية مقارنة" başlıklı tebliğlerini sundular. Sempozyumun bu bölümünün Gazzâlî salonunda gerçekleştirilen oturumunda Eş'arilik, mezhepler tarihi bağlamında incelendi. Prof. Dr. Sıddık Korkmaz, "Eş'arî'nin Şiilik Anlayışı" başlıklı tebliğinde Eş'arî'nin Şiiliği tasvir yöntemini ele aldı ve verdiği bilgilerin doğruluğunu, bunların tarihî ve kültürel zeminini değerlendirdi. Doç. Dr. Mehmet Ümit, "Yemen'de Eş'arilik" adlı bildirisinde Eş'ariliğin Yemen bölgesine girmesini ve tarihî süreçteki varlığını inceledi. Fahreddin Râzî salonunda ise Prof. Dr. Adnan Demircan'ın başkanlığında gerçekleştirilen oturumda dört tebliğ sunuldu. Doç. Dr. Hüseyin Güneş, "Eş'ariliğin Kuruluş Dönemine Tarihî Bir Bakış" başlıklı tebliğinde Eş'ariliğin kuruluş döneminin siyasî ve kültürel tarihî zeminini değerlendirdi. Yrd. Doç. Dr. Osman Demirci, "Osmanlı Medrese Öğretiminde Eş'ari Kelâm Kitaplarının Yeri ve Önemi" adlı bildirisinde, Fatih döneminden başlamak üzere Osmanlı medrese sisteminde okutulan kelim eserlerini kronolojik bir perspektifle inceleyerek zaman içerisinde kelim

öğretiminin giderek zayıfladığını vurguladı. Ayrıca Demirci, Eş'arî felsefî kelimelerinin Osmanlı medreselerinin temel müfredatını oluşturduğunu dile getirdi. Yrd. Doç Dr. Vezir Harman, "Osmanlı Dönemi Eş'arî Mezhebinin Güçlü Olmasının Muhtemel Sebepleri" adlı tebliğinde merkezi bakımından Matürîdî bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı döneminde Eş'arîliğin hakim mezhep olmasını değerlendirdi. Harman, bunun sebebi olarak iki hususa dikkat çekti: ilki Eş'arîliğin Hıristiyanlık ve batınî Şia'ya karşı güçlü argümanlar geliştirmesi, ikincisi de esas olarak Fahreddin Râzî ile başlayan felsefî kelimeler sürecinde Eş'arîliğin Beyzâvî, Amidî, Teftezânî ve Cürcânî gibi sistematik eserler üreten güçlü alimler tarafından temsil edilmesi ve bu alimlerin eserlerinde Matürîdî çizginin eritilmesidir. Arş. Gör. Cengiz Kanık, "Eş'arî Gelenekte Devlet Başkanlığı: Gazzâlî Örneği" başlıklı bildirisinde Gazzâlî'nin devlet başkanlığı ile ilgili görüşlerini dile getirdi.

Sempozyumun altıncı oturumu da üç salonda gerçekleştirildi. Eş'arî salonunda Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma'nın başkanlığında tarih ağırlıklı bir oturum yapıldı. Cezayir El Quet Üniversitesinden Dr. Muhammed Rashid Buğazale, "انتشار المذهب الأشعري في بلاد المغرب الإسلامي بين سطوة الحاكم ونفوذ العالم" adlı tebliğinde Eş'arîliğin Mağrib bölgesinde yayılma sürecini değerlendirdi. Yine Cezayir MDA Üniversitesinden Dr. Tevfik Mızari Abdussamed, "أثر المذهب الأشعري في بلاد المغرب الإسلامي" başlıklı bildirisinde Eş'arîliğin Mağrib bölgesindeki etkilerini ele aldı. Irak'tan Tehsin İbrahim Doskî, "Bir û bawerên îmamê Eş'arî d şî'ra kilasîki ya kurdî da Cizîrî û Xanî wek nimûne" başlıklı tebliğinde Molla Ahmed el-Cezerî ve Ahmed-i Xanî'nin edebî eserlerinde İmam Eş'arî'nin inanç ilkelerinin izlerini inceledi. Yine Irak'tan Naif Mikail Tahir, "جهود علماء الكرد في المذهب الأشعري" adlı tebliğinde Eş'arîlik mezhebinin yayılmasında Kürt alimlerin etkisine değindi. Sempozyumun bu bölümünde Gazzâlî salonunda Prof. Dr. Metin Özdemir'in başkanlığında Eş'arîlik ile Felsefî ekoller ve temsilcileri arasında karşılaştırmalar yapan tebliğlere yer verildi. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ata Az, "Gazzâlî ve Thomas Aquinas'ın Nedensellik Görüşlerinin Karşılaştırılması" adlı tebliğinde, XII. yüzyıl Latin felsefesinin güçlü ismi Thomas Aquinas'ın nedensellik anlayışında Gazzâlî'nin etkisini, neden ve sonuç arasındaki ilişki bağlamında

inceledi. Mehmet M. Meçin “Ahiret Hayatının Keyfiyeti Üzerinden Eş’arî Kelam Sisteminin İshrakî Felsefeyle Karşılaştırılması” başlıklı tebliğinde her iki ekolün mead anlayışını Eş’ari gelenekten Gazzâlî ve Râzî, İshrakî gelenekten ise Sühreverdî ve takipçisi Molla Sadra üzerinden karşılaştırarak değerlendirdi. O, tebliğinde bu isimlerin birbirlerine yaklaştıkları ve ayrıştıkları noktalara temas etti. Yine bu bölümde Fahreddin Râzî salonunda Prof. Dr. Hüseyin Hansu’nun başkanlığında Eş’arilik ile Tefsir ve Te’vil arasındaki ilişkiyi konu edinen tebliğlere yer verildi. Yrd. Doç. Dr. M. Salih Geçit, “Ebu’l-Hasan El-Eş’arî’nin ‘El-Muhtezem’ Adlı Tefsirinin Temel Kaynaklardaki İzdüşümleri, Kelâm ve Teoloji Açısından Metodolojik Yönü” başlıklı bildiride, Eş’arî’nin bugüne ulaştığına dair veri bulunmayan el-Muhtezem adlı eserinin, kaynaklarda bulunan bilgiler ışığında tanıtımını yaptı ve onun tefsir metodunu değerlendirdi. Yrd. Doç. Dr. Yakup Biyikoğlu, “Eş’arî’nin Kur’an’ı Anlama, Yorumlama Yöntemi ve Müteşabih Ayetlere Yaklaşımı” adlı bildirisinde Eş’arî’nin *el-İbâne* ve *el-Luma’* adlı eserlerinden ve İbn Füre’k’in nakillerinden hareketle onun Kur’an’ı anlamayı yorumlama yöntemi ve müteşabih ayetlere yaklaşımını değerlendirdi. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öncü, “Dinî Kutsal Metinlerde Allah İçin Tecsim ve Teşbih İfade Eden Lafızların Arap Diline Göre Yorumlanması (Eş’arilik Doktrini Bağlamında)” başlıklı tebliğinde haberî sıfatları nahiv ve belağat açısından ele aldı ve Selefiyye’nin bu konuda Eş’arilere yönelttiği eleştirileri değerlendirdi.

Sempozyumun yedinci oturumu iki salonda gerçekleştirildi. Eş’arî salonundaki oturum Prof. Dr. Cemalettin Erdemci’nin başkanlığında yürütüldü. Prof. Dr. Ahmet Yıldırım, “İmam Eş’arî’nin Eserlerinde Hadis Kültürü” adlı tebliğini sundu. Yıldırım, tebliğinde Eş’arî’nin eserlerinde yer alan hadis kültürüne ilişkin verilerden hareket ederek onun hadis anlayışını değerlendirdi. Eş’arî’ye göre sünnetin dindeki konumu ve kaynak değerini ele aldı, akabinde onun hadisleri anlama ve yorumlama yöntemine değindi. Doç. Dr. Mahmut Çınar “Eş’ariliğin Hz. Peygamber Tasavvuru” başlıklı tebliğinde kuruluş ve gelişiminde önemli rolü olmuş alimlerden hareketle mezhebin Hz. Peygamber anlayışını değerlendirdi. Eş’ariliğin nübüvvetin

genel çerçevesinin dışında bir Hz. Peygamber algısının olmadığı, beşer üstü bir peygamber tasavvurunu ifade edecek unsurların bulunmadığını belirtti. Fakat bu genel çerçevenin dışına çıkacak şekilde Hz. Peygamber hakkında sübutu ve delaleti tartışmalı rivayetlere bazı Eş'arî kelimcilerin eserlerinde yer verdiğine temas etti. Doç. Dr. Abdullah Ünalın "Eş'arilikte Haber-i Vahidin Bilgi Değeri" başlıklı tebliğinde bilgi kaynağı olması bakımından haber-i vahidi değerlendirdi. İlkesel düzlemde haber-i vahidin bilgi kaynakları arasında sayılmamasıyla birlikte, uygulamada bu rivayetlerin kullanıldığına da işaret etti. Yrd. Doç. Dr. Fadıl Aygün "İmam Eş'arî'de Bilgi Teorisi" adlı tebliğini sundu. Bu bildiride Eş'arî'nin, sistemli bir kelimci olarak Mutezîli geleneğin geliştirmiş olduğu kelâmî bilgi teorisine ilişkin çerçevenin dışına çıkmadığını dile getirdi. Bu bağlamda Eş'arî'nin bilgi kaynağı olarak aklı yadsıdığına dair genel temayülün onun *el-İbâne* eserinden kaynaklandığını ve bu yaklaşımın diğer eserleri ve İbn Füreik'in verdiği bilgiler ışığında tahkik edilmesi gerektiğini vurguladı. Sempozyumun bu bölümünün ikinci oturumu Prof. Dr. Hüseyin Aydın'ın başkanlığında Gazzâlî salonunda yapıldı. Bu celsede Yrd. Doç. Dr. Veysel Kasar, "Eş'arî Alimi Hüseyin b. Halimî'nin Şuabu'l İman Adlı Eserinde İmanın Psikolojik Unsurları" adlı bildirisinde Halimî'ye göre Allah'ı sevmek, korkmak, ümitli olmak, dua, tevekkül, nazar, uğursuzluk gibi psikolojik unsurların imanla olan irtibatını değerlendirdi. Yine bu oturumda Yrd. Doç. Dr. Harun Işık "Eş'arî Kelamcısı Gazzâlî'de Bilgi Kuramı", Arş. Gör. Ayşenur Güdekli, "Harameyn El-Cüveynî'nin Mu'tezile Usûlüne Eleştirisi" ve Arş. Gör. Sami Turan Erel, "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin el-Hass ale'l bahs Adlı Risalesinde Selefiyenin Eleştirilerine Verdiği Cevaplar ve Bu Risalede Ortaya Koyduğu Kelam Yöntemi" başlıklı tebliğlerini sundular.

Değerlendirme oturumu Prof. Dr. Şerafettin Gölcük'ün başkanlığında yürütüldü. Bu oturumda Prof. Dr. M. Saim Yeprem, Prof. Dr. Oliver Leaman, Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün, Prof. Dr. Yahya Michot, Prof. Dr. Tevfik Mizari Abdussamed ve Prof. Dr. Hüseyin Aydın değerlendirme konuşmalarını yaptılar. Konuşmacılar organizasyona teşekkür ettikten sonra genel olarak Eş'arîlik hakkında savunmacı bir anlayış veya taassuptan

kaynaklanan eleştiriyi yerine bilimsel çalışmaların önemini vurguladılar. Yine konuyla ilgili yapılan yorum ve değerlendirmelerin indî olmaması, aksine ilmî olarak temellendirilmesi gerektiğine temas ettiler. Bu konuşmalar ile sempozyum ilmi oturumları tamamlanmış oldu.

Sempozyumun üçüncü günü gezi programına ayrılmıştı. Sempozyum tarihleri, Tillo ilçesinde yılda iki kez gerçekleşen “Işık hadisesi”ne denk gelmekteydi. Bu etkinlik, Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın hocası İsmail Fakirullah’a saygısını ifade etmek üzere ekinoks günlerinde doğan güneş ışıklarının hocasının mezarının başına vurmasını sağlayan bir sistemin izlenmesiydi. 21 Eylül sabahı Tillo’ya hareket edilerek bu etkinliğe iştirak edildi. Buradan “kal’atü’l-üstâz” olarak adlandırılan Tillo tepesine çıkılarak Botan vadisi ve kanyonu izlendi. Akabinde tarihi Hasankeyf ve Midyat beldeleri ziyaret edildi. Bu gezi ve ziyaretlerle sempozyumun sosyal programı da nihayete erdi.

Sempozyumu genel olarak şöyle değerlendirebiliriz: Kadim geleneği günümüze taşımayı kendisine hedef edinen genç ilahiyat fakültesinin bu düzeyde bir uluslararası sempozyuma ev sahipliği yapmasının, misyonunu gerçekleştirme yolunda önemli bir adımı teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu sempozyumla Eş’arilik, kelim, felsefe, mezhepler tarihi ve siyasi tarih bağlamında tebliğlerle tartışıldı. Böylelikle yaklaşık bin yıllık bir gelenek birçok boyutuyla değerlendirmeye tabi tutuldu. İlmî ve organizasyon bakımından önemli bir program yapılmış olmakla birlikte iki noktada eksikliğin olduğu söylenebilir. İlki tebliğler arasında tedahül ve tekrarların olduğu gözlemlendi. İkincisi de tebliğlerin teker teker müzakerelerinin yapılmamış olmasıydı. Tabi bu noksanlıkların sebebinin katılımcıların çok olması ve zaman kısıtlılığı olduğunu söylememiz gerekir. Son olarak Siirt İlahiyat Fakültesi müntesiplerine bu düzeyde bir bilimsel etkinlik düzenledikleri için teşekkür ederiz.